

Univerzitet u Sarajevu
Filozofski fakultet
Odsjek za komparativnu književnost i bibliotekarstvo

**Digitalno učenje i apomedijacija:
Kreiranje korisničkih zajednica**
Završni magistarski rad

Mentor:
Prof. dr. Mario Hibert

Kandidat:
Feđa Kulenović

Sarajevo, septembar 2020. godine

Univerzitet u Sarajevu
Filozofski fakultet
Odsjek za komparativnu književnost i bibliotekarstvo

**Digitalno učenje i apomedijacija:
Kreiranje korisničkih zajednica**
Završni magistarski rad

Mentor:
Prof. dr. Mario Hibert

Kandidat:
Feđa Kulenović

Sarajevo, septembar 2020. godine

„Znanje izvire samo kroz otkrivanje i ponovno otkrivanje, kroz neumorno, nestrpljivo, kontinuirano, propitivanje puno nade koje ljudska bića slijede na svijetu, sa svijetom i jedni sa drugima.“

—Paulo Freire

SADRŽAJ

<i>SAŽETAK</i>	4
<i>SUMMARY</i>	5
<i>UVOD</i>	6
METODOLOGIJA.....	8
<i>OSNOVNI POJMOVI</i>	9
APOMEDIJACIJA.....	10
DIGITALNO UČENJE	12
OTVORENI I SLOBODNI SOFTVER.....	14
UKLJUČENO ILI UKLOPLJENO BIBLIOTEKARSTVO?.....	16
<i>UKLJUČENO BIBLIOTEKARSTVO</i>	17
<i>PRIMJERI APOMEDIJACIJE I UKLJUČENOG BIBLIOTEKARSTVA</i>	22
APOMEDIJACIJA U INSTITUCIONALIZIRANOM BIBLIOTEČKOM OKRUŽENJU: BIBLIOTEKA CENTRA ZA OBUKU ZA OPERACIJE PODRŠKE MIRU ORUŽANIH SNAGA BiH.....	22
APOMEDIJACIJA U AKTIVIZMU: PROJEKAT ČITANJE ZA UBUNTU.....	28
APOMEDIJACIJA U NEPROFITNOM SEKTORU: AFŽ ARHIV	31
<i>ZAKLJUČAK</i>	34
<i>LITERATURA</i>	35

SAŽETAK

Ovaj rad istražuje koncept apomedijacije kao integralnog dijela uključenog bibliotekarstva i kako se oni mogu primijeniti u digitalnom okruženju kroz proces digitalnog učenja. Novi znanstveni društveno-tehnički termin *apomedijacija* (Machala, 2016) ne podrazumijeva samo mrežni i kolaborativni proces filtriranja informacija već i samu organizaciju usluga. Rad polazi od tvrdnje Davida Lankesa kako ideju „novog bibliotekarstva“ u partnerstvu sa korisničkim zajednicama ispunjavaju bibliotekari koji svoju misiju sprovode u svim kontekstima i služe kao osnovna jedinica za ono što on naziva bibliotekarstvo u službi zajednice. Rad ima za cilj da aktualizira koncepte „novog bibliotekarstva“ u svjetlu strateške primjene otvorenih informacijsko-komunikacijskih tehnologija za koje A. Pyati na tragu E. Raymonda ustvrđuje kako ovisе o viziji pojedinca, ali da mogu biti uspješni tek kroz kontinuirani napor u zajednici. Uz oslanjanje na zajednicu koja kreira slobodni i otvoreni softver bibliotekari/ke mogu uspješno strateški implementirati koncept uključenog bibliotekarstva. Primjenom metode studije slučaja pokušava se oslikati primjena ovih koncepata u bosanskohercegovačkom kontekstu gdje se ističe uloga bibliotekara u stvaranju korisničkih zajednica. Rad također pokušava standardizirati ovaj pojam preuzet iz engleskog jezika koji je u slučaju hrvatskog jezika preveden kao uklopljeno bibliotekarstvo. Namjera je pokazati kako bibliotekar/ke kao apomedijatori mogu vratiti povjerenje u struku redefiniirajući svoju ulogu u javnoj domeni. Jedino na ovaj način, apomedijacijom, uključenim bibliotekarstvom i kreiranjem novog znanja u korisničkim zajednicama, ma gdje one bile, bibliotekarstvo može nanovo steći povjerenje zajednice obzirom da apomedijacijski pristup (stajanje pokraj) nadilazi tradicionalnu medijaciju pri pristupanju informaciji ili informacijskoj usluzi.

Ključne riječi: apomedijacija, digitalno učenje, uključeno bibliotekarstvo, uklopljeno bibliotekarstvo, slobodan i otvoren software

SUMMARY

This paper explores the concept of apomediation as an integral part of embedded librarianship and how they can be applied in digital environment through process of digital learning. New scientific and technical term *apomediation* does not entail only network and collaborative process of information filtering but also organization of services. Paper starts from the claim of David Lankes that librarians fulfil the idea of “new librarianship” in partnership with user communities who implement this mission in all contexts and serve as a basic unit for what he calls librarianship in service of the community. Paper aims to actualize concepts of new librarianship in light of the strategic application free and open information and communication technologies (ICT) for which A. Pyati following the work of E. Raymond claims depends on a vision of an individual but can only be successful through continuous community effort. Through reliance on free and opens source software community librarians can successfully and strategically implement concept of embedded librarianship. Through application of the case study method attempt has been made to portray the application of this concept in context of Bosnia and Herzegovina where librarian’s role is significant in creation of different user communities. Paper is also trying to standardize this term translated differently to Croatian language. It is the intention to show that librarians as apomediators can restore trust in their profession through redefining their role in the public domain. Only through apomediation, embedded librarianship and creation of new knowledge in user communities, wherever they are, librarianship can regain trust of the community considering that apomediation (standing next to someone) goes beyond tradition mediation of information access or service.

Keywords: apomediation, digital learning, embedded librarianship, free and opens source software.

UVOD

Polazeći od tvrdnje Davida Lankesa kako ideju „novog bibliotekarstva“ u partnerstvu sa korisničkim zajednicama ispunjavaju bibliotekari koji svoju misiju sprovode u svim kontekstima i služe kao osnovna jedinica za ono što on naziva bibliotekarstvo u službi zajednice (Lankes, *The Atlas of New Librarianship*, 2011) i (Lankes, *The New Librarianship Field Guide*, 2016) ova disertacija ima za cilj da aktualizira koncepte ovoga autora u svjetlu strateške primjene otvorenih informacijsko-komunikacijskih tehnologija za koje A. Pyati na tragu E. Raymonda ustvrđuje kako ovise o viziji pojedinca, ali da mogu biti uspješni tek kroz kontinuirani napor u zajednici (Pyati, 2009). Upravo će se stoga u ovome radu tako posebno izdvojiti dva pojma: digitalno učenje i apomedijacija. Bibliotekarstvo u umreženom društvu ima ulogu apomedijacije koja prema riječima Gunther Eysenbacha (2008) pretpostavlja aktere koji zamjenjuju posrednike u kontekstu digitalnih medija budući da više ne posreduju stojeći između korisnika i usluga, odnosno informacija koje traže, naime, oni sada stoje uz njih osiguravajući dodatnu vrijednost izvana kao apomedijatori. „Apomedijacija“ u novom bibliotekarstvu tradicionalnu ulogu bibliotekara kao čuvara i posrednika odvodi prema ulogama vodiča, savjetnika i facilitatora (podržavatelja) koji djeluje sa korisničkim zajednicama (grupama, timovima, organizacijama, njihovim korisnicima). Martzoukou (2016) ističe kako uključeni bibliotekar (*embedded librarian*) na taj način održava jaka partnerstva kako u poslovnom okruženju, tako i akademskom, ali i širem društvenom ili čak usko specijaliziranom. Najbolji način da se ova nova misija bibliotekara ostvari je kroz softver otvorenog koda gdje korisnici imaju pravo i mogućnost modificiranja i prilagodbe aplikacije svojim potrebama te pravo na daljne dijeljenje. S obzirom na to da se softver otvorenog koda razvija suradnjom, neizostavan element je zajednica, te se u kontekstu digitalnog učenja može posebno jasno uočiti uloga bibliotekara da osnažuju korisničke zajednice, „*omogućće kreiranje novog znanja u korisničkim zajednicama*“ (Lankes, *The Atlas of New Librarianship*, 2011). Ovaj rad će stoga posebice naglasiti Lankesovo insistiranje na prepoznavanju da sintagmu „korisnička zajednica“ treba prepoznati, ne samo u bibliotekama, već bilo gdje da se korisnici nalaze. U tom svjetlu facilitiranje procesa prevođenja tehnologije (*tech-translation*) i proces apomedijacije stoje u fokusu ovoga rada zamišljenog kroz njihovo predstavljanje, kako u obrazovnom, tako i poslovnom okruženju, povezujući i objedinjujući ih u kontekst pojma uključenog bibliotekara (*embedded librarian*) (Shumaker, 2012). Cilj je dakle pojasniti i potcrtati važnost mogućnosti primjene ovih koncepata u svakoj korisničkoj on-line zajednici te ih ponuditi kao pretpostavke uspješne podrške učenju.

Razvijati se u umreženom društvu znači biti u stanju učiti u digitalnom okruženju. Digitalno obrazovanje omogućuje učenje utemeljeno na osobnom kontekstu (Jandrić,) drugim riječima, izvodi iz konstruktivističkog pristupa razvoju znanja kroz osobno iskustvo potičući kritičko mišljenje i eksperimentiranje. Jandrić naglašava kako se konstruktivizam zapravo podudara sa prednostima koje pruža internet te ističe kako se u konstruktivističkom pristupu nastavnici trebaju odreći svoje tradicionalne uloge, a učenici preuzeti odgovornost za vlastito obrazovanje (str. 133). Slijedeći uvide koji potvrđuju da se razvojni pristup kurikulumu temelji na duboko humanističkim vrijednostima kao što su poštivanje osobnosti učenika i prihvaćanje aktivne uloge nastavnika u procesu odgoja i obrazovanja, Jandrić naglašava da se stručno proveden pristup digitalnom obrazovanju višestruko isplati kroz zadovoljstvo učenika i nastavnika. Na sličan način bi se onda dalo zaključiti kako proces međudjelovanja korisnika, bibliotekar i tehnologije treba također posmatrati kao aktivni pedagoški alat kojim se ohrabruje specifični kontekst otvorenog odgoja i obrazovanja u kojem otvorni softver ima fundamentalno važno mjesto za neodvojivo od zajednice (jer bez zajednice koja surađuje i ulaže trud, svaki projekt zapravo propada). Nesumnjivo da svaka aplikacija otvorenog koda u početku može smanjiti troškove ali je od izuzetne važnosti voditi računa da ju je potrebno instalirati, prilagoditi i održavati. Bez (aktivne, uključene) zajednice dakle nema razvoja niti opstanka gotovo nijedne projektne aktivnosti dok, sa druge strane, upravo korištenje aplikacija otvorenog koda direktno potiče kreativnost i učenje novih vještina. Ako razumijemo da je filozofija otvorenog koda iznimno bliska duhu poslanja biblioteka (slobodan pristup informacijama i otvoren pristup učenju) tada digitalno učenje i poučavanje postaju neizostavne karakteristike suvremenog načina obrazovanja.

Aktuelnost interferencije tehnologije i obrazovanja otvara brojne perspektive, kako nove konstrukcije stvarnosti, tako i redefiniranja i transformacije procesa učenja. Digitalno okruženje bibliotekarima nudi poticaj za smanjivanje jaza, ne samo u kontekstu podjele na one koji imaju pristup tehnologiji i one koji to nemaju, tj. one koji imaju pristup digitalnom obrazovanju i one koji su za tu privilegiju zakinuti, već i priliku za osnaživanje svojih profesionalni pozicija u smislu podrške osposobljavanju korisnika za participaciju informacijskom društvu. Stoga naglašavanje primjene digitalnih tehnologija odnosno davanje podrške njihovoj aktivnoj implementaciji u širim korisničkim zajednicama, bibliotekara (apomedijatora) smješta u kontekst društveno odgovornog upotpunjenja. Namjera je tako ovim radom razmotriti potencijale oplemenjivanja novim mogućnostima koje pruža tehnologija kroz integraciju formalnog i neformalnog obrazovanja.

Digitalne tehnologije značajno utječu na tržište rada, a vještine vezane za rješavanje problema, kreativnost, socio-emocionalne vještine, kao i tehničke vještine vezane za korištenje digitalnih tehnologija izravno uvjetuju ekonomske performanse mrežnih građana netizens (Hauben i Hauben, 1997). Uz digitalnu transformaciju društva, te razvoj novih generacija korisnika u umreženom okruženju, problematiku ovoga rada je moguće smjestiti odnosno posmatrati kroz prizmu medijske i informacijske pismenosti budući preduslovom održivog razvoja otvorenih, pluralnih, inkluzivnih i participativnih zajednica društava znanja, te građanskih institucija, organizacija, zajednica i pojedinaca koji čine ta društva (Deklaracija, 2019)¹.

METODOLOGIJA

Pregledom nekoliko projekata koji se naslanjaju na moje praktično iskustvo u institucionaliziranom i de institucionaliziranom bibliotekarstvu, metodom studije slučaja, u ovom radu će se pokušati dokazati hipoteza da je budućnost bibliotekarstva u procesu obrazovanja kroz uključenu participaciju u svim korisničkim zajednicama kojima pripadaju. Nadalje pokušat će se dati odgovor na glavno istraživačko pitanje kako digitalno učenje može biti ojačano apomedijacijskim procesom kroz primjenu principa uključenog bibliotekarstva i oslanjanje na softver slobodnog i otvorenog koda.

Razlog zašto se u ovom radu oslanjamo na studiju slučaja kao metodu je, jer će se kroz niz eksperimenata koji su provedeni u historijskom periodu od 2004. do 2017. godine najbolje moći odgovoriti na pitanja kako i zašto su bibliotekari uključivanjem u korisničku zajednicu korištenjem softvera otvorenog koda u najboljoj poziciji da se repositioniraju primjenom apomedijacijskih principa i onoga što Chambers (2011) zove „tech translation“ ili prevođenje tehnologije. Smatram da je u ovakvom obliku studije najvažnije odgovoriti na pitanje zašto je ovo slučaj u kontekstu digitalnog učenja i ponuditi neke odgovore proizašle iz ovog eksperimenta kako bibliotekari/ke mogu u budućnosti djelovati u institucionaliziranom obliku

---

¹ „Medijska i informacijska pismenost odnosi se na kognitivne, tehničke i socijalne vještine i sposobnosti građanki i građana da pristupaju, kritički ocjenjuju, koriste i doprinose informacijskim i medijskim sadržajima putem tradicionalnih i digitalnih informacijskih i medijskih platformi i tehnologija, uz razumijevanje kako te platforme i tehnologije djeluju, kako da prilikom njihovog korištenja upravljaju vlastitim pravima i poštuju prava drugih, kako da prepoznaju i izbjegnu štetne sadržaje i usluge, da svrsishodno koriste informacije, medijske sadržaje i platforme da bi zadovoljili svoje komunikacijske potrebe i interese kao pojedinci i kao pripadnici svojih zajednica, te da bi prakticirali aktivno i odgovorno učešće u tradicionalnoj i digitalnoj javnoj sferi i u demokratskim procesima.“

najviše u kontekstu uključivanja u procese digitalnog obrazovanja u visokoškolskim institucijama. U svom istraživanju o prikladnosti primjene studije slučaja za istraživanja u informacijskim naukama (Heriyanto, 2018) (2019) je zaključio da je upotreba studija slučaja „*prikladna za upotrebu u bibliotečkim i informacijskim naukama, jer omogućava istraživaču/ici da istraži dinamiku fenomena unutar bibliotečkog okruženja.*“ Dodatno ovome Horava i Curran (2012) su u svom istraživanju došli do zaključka da je metodologija studije slučaja „*važan pedagoški alat za jačanje vještina studenata.*“ Iako su se svi slučajevi koje namjerava predstaviti desili ili počeli dešavati u prošlosti pa bi se tako mogla primijeniti i metoda historijske studije ono što čini studiju slučaja prikladnijom je da za razliku od historijske studije ova metoda, kako to tvrdi Yin (2013), omogućava uključivanje „*direktnih opservacija događaja koji se studira i intervju a osoba uključenih u događaj.*“ Dakle iako se historijska studija i studija slučaja kao kvalitativne metode preklapaju prema Yin jedinstvena snaga studije slučaja je „*mogućnost da se bavi sa šarolikim izborom dokaznog materijala.*“ Dodatno ovome treća mogućnost kvalitativne metode koja se mogla primijeniti u ovom slučaju je participatorna opservacijska studija, ali sam mišljenja da studija slučaja kao metoda omogućavanjem širokog izbora dokaznog materijala jednim dijelom uključuje u sebe i ovu metodu koja se često u prošlosti prema Yin (2013) miješala sa metodom studije slučaja.

OSNOVNI POJMOVI

Kako bismo uspješno obradili temu digitalnog učenja i apomedijacije potrebno je prije svega razlučiti značenje glavnih pojmova i pravilno ih definisati da bismo uspješno odgovorili na glavna, ali i pomoćna istraživačka pitanja te ih dodatno kontekstualizirali kroz studije slučaja koje će biti predstavljene u ovom radu. Ovi pojmovi nisu jedini koji će se pominjati, ali su esencijalni za odgovore i njihova obrada služi kao vodilja za formulisanje krajnje hipoteze. Glavni pojmovi koje je važno prodiskutovati i detaljno definisati su **apomedijacija, digitalno učenje, uključeno bibliotekarstvo** (koje će zbog svoje važnosti zahtjevati i dodatno poglavlje) te **otvoreni i slobodni softver**.

APOMEDIJACIJA

Eysenbach (2007) kaže da „*informacijske i komunikacijske tehnologije (IKT) ojačavaju potrošače² i omogućavaju im da izbace posrednika (...) da direktno pristupe relevantnoj informaciji ili usluzi.*“ Isto tako Levy (1998) piše da pojavom „deteritorijalizacije ekonomije“ koja bi svojom transparentnošću trebala koristiti potrošačima i malim proizvođačima digitalno tržište postaje „blizu“ svakom potencijalnom kupcu. Potrošači se direktno povezuju sa proizvođačima izbacujući polako posrednike (medijatore). Ovaj proces se zove disintermedijacija. Institucije i profesije koje su pod pritiskom disintermedijacije i rasta transparentnosti će prema Levy (1998) jedino „*moći preživjeti i prosperirati u kiber prostoru migracijom svojih vještina prema razvoju kolektivne svijesti i navigacionih pomagala.*“

Ljudi danas koriste informacije drugačije i tradicionalne forme profesije bibliotekarstva se više ne uklapaju sa promjenama koje su donijele IKT i samom društvu. Kada govorimo o bibliotekarstvu ili uopšte informacijskim profesijama potrebno je riječ potrošač zamijeniti sa riječi **član/ica** ili još više **član/ica zajednice** koje preferira i Lankes u svom djelu *The New Librarianship Field Guide* (2016) kojem posvećuje cijeli jedan dio objašnjavajući da smo mi „*dio zajednica kojima služimo, a ne pružatelji usluga koje se kupuju i prodaju.*“ Lankes nadalje priznaje da je ovaj pojam pomalo problematičan, jer podrazumijeva isključivanje, u smislu da ako postoje članovi postoje i oni koji to nisu, ali nadalje priznaje da sam pojam i nije uvijek prikladan međutim te da je bit da se pronade termin koji nam omogućava da vršimo interakciju sa našom zajednicom. Pripadnost zajednici ili komuni je za Lankesa ono što je u centru bibliotekarstva. Za njega to pokazuje bit bibliotekarstva, a to je dijeljenje vlasništva i odgovornosti. Kako Lankes vidi ovo dijeljenje vlasništva i odgovornosti tako i Shumaker (2012) naglašava značaj učešća u zajednici kroz čitav koncept uključenog bibliotekarstva koji sam jeste model bibliotekarstva baziran na zajednici, fleksibilnosti, koju i Lankes naglašava, relevantnosti i odgovornosti.

Apomedijacija je pojam koji je Eysenbach (2007) uveo kako bi opisao proces „*mrežnog ili kolaborativnog procesa razmjene informacija.*“ Međutim on također naglašava da je to „*novi socio-tehnološki termin koji je osmišljen da se izbjegne upotreba pojma 'Web 2.0' u akademskim raspravama.*“ (Eysenbach, 2008) On nadalje tvrdi da su apomedijatori

---

² Eysenbach ovdje koristi riječ *consumer* umjesto riječi korisnik/ica (user), član/ica (member). Razlog tome je što u ovoj rečenici spominje i druge industrije poput turizma gdje bi se moglo reći da se zaista radi o potrošačima.

kompleksne mreže pojedinaca/ki i alata koji vode konzumenta do pouzdane informacije. Machala (2016) dalje naglašava da je razlika između medijatora (posrednika) i apomedijatora (saradnika) što „medijatori stoje 'između' korisnika i informacije ili usluge“ te oni određuju uvjete i načine pristupa građi što ih čini nužnim u procesu pristupa informaciji, dok s druge strane, apomedijatori kao stručnjaci ili agenti „stoje pokraj“ korisnika i vode ih ka važnoj informaciji, a da pri tome ne kontrolišu pristup samoj informaciji ili informacijskoj usluzi. Ona najvažnije svrha je da apomedijator ne kontroliše pristup informacijama već osigurava kvalitet i vjerodostojnost informacije ili još više osigurava vještine koje pomažu korisnicima da taj kvalitet i vjerodostojnost uoče sami kada god je to moguće. Eysenbach (2007) se nadalje bavi utjecajem ovog pomaka od intermedijacije ka apomedijaciji na kredibilitnost. Ovo pitanje postaje važno pogotovo u današnje vrijeme kada se u ovom novom apomedijacijskom okruženju članovi zajednice više oslanjaju na informacije koje dobiju kroz saradnju sa drugim članovima/icama zajednice nego ekspertske mišljenje. Kako sam Eysenbach kaže navigiranje u digitalno svijetu zahtjeva, ali istovremeno omogućava visok stepen autonomije. Apomedijacija kao mrežni oblik razmjene informacija, gdje ne postoje autoriteti ili čuvari kapija pruža mnoge prednosti razmjene informacija, ali istovremeno predstavlja opasnost ukoliko bi se zanemarila potreba postojanja znanja i ekspertize na strani apomedijatora kao i pitanje pouzdanosti. Eysenbach daje primjer istraživanja o ulozi apomedijatora u donošenju odluka u liječenju gdje se pacijenti više oslanjaju na anegdutarne informacije o liječenju nego na posredovane naučne informacije. Ipak, dodaje on jednom kada se desi proces disintermedijacije ona ima potencijal da vrati povjerenje u posrednike ukoliko informacija koja se pruža kroz direktne kanale odgovara informaciji koju je posrednik pružio. Nadalje Eysenbach tvrdi da nisu svi apomedijatori jednaki tj. „*postoje neki apomedijatori koji imaju više utjecaja od drugih.*“ Za razliku od tradicionalnog modela kod kojeg je posrednički kredibilitet i uticaj relativno stabilan, u umreženoj apomedijacijskoj situaciji utjecaj je fluidan i mrežne tačke (učesnici ili alati) postaju ili prestaju biti utjecajni na dinamičan i fluidan način. U ovakvoj mrežnoj kredibilitnosti intermedijatori ne nestaju već postaju samo jedni od apomedijatora i njihov uticaj može i dalje biti snažan te samim tim mogu postati snažna točka kredibiliteta i iako naizgled jedanki imaju veće šanse da to i postanu. Primjer koji Eysenbach daje je neko udruženje medicinskih radnika koje može ojačati svoju poziciju uspostavljanjem mrežnog mjesta koje zauzvat algoritamskim i kompjuterskim posredovanjem biva rankirano na Googleovoj tražilici na visokoj poziciji.

DIGITALNO UČENJE

U svom radu o efektima digitalnog učenja na motivaciju za učenjem i ishodištima učenja Lin et al. (2017) navode, naslanjajući se na Yoon et al., da pojam digitalno učenje (e-learning) prvi put pominje Jay Cross 1999. godine. Nadalje oni pominju još nekoliko pojmova kao sinonime digitalnom učenju koji su se razvijali uporedo sa napredovanjem i razvojem digitalnih alata. Tako su se pojavili pojmovi kao Internet bazirano učenje, web bazirani trening, online učenje, mrežno učenje, učenje na daljinu. Dok postoji više definicija digitalnog učenja koji uveliko ovise o kontekstu najčešća definicija koja se pojavljuje je definiciju koju je predložilo Američko društvo za obuku i obrazovanje (ASTD) sa kojom definišu ovaj pojam kao „*proces primjene digitalnih medija na učenje*“. To uključuje Internet, lokalne korporativne mreže, kompjutere, satelitske prenose, audio zapise, interaktivnu TV kao i već zastarjele kompakt diskove. Keane (2012) kojeg također pominje Yoon et al gledajući različite radove nekoliko istraživača je zaključio da se digitalno učenje može podijeliti u četiri dijela:

1. **Materijal za digitalno podučavanje:** Naglašava da bi učenici mogli učeti ekstrakcijom nekog materijala za digitalno podučavanje. Tako nazvan materijal se odnosi na e-knjige, digitalizovane podatke ili sadržaj prezentiran kroz druge digitalne metode.
2. **Digitalni alati:** Stavlja naglasak na nastavak aktivnosti učenja samog učenika kroz digitalne alate kao što su stolni računari, prenosivi računari, tableti i pametni telefoni.
3. **Digitalno dostavljanje:** Naglašava da bi se aktivnosti učenja mogle dostaviti putem interneta suštinski misleći na bilo koji oblik prenosa putem interne mreže (intranet), globalne mreže (Internet) ili pute satelitskog prenosa.
4. **Autonomno učenje:** Fokusira se na učenike koji započinju aktivnost učenja na mreži ili van nje kroz samostalno digitalno učenje. Stavlja naglasak na lično autonomno učenje i zahtjeva učešće učenika sa autonomnim učenjem koje prethodi samoj aktivnosti učenja.

Uzimajući u obzir ove četiri oblasti digitalno učenja postavlja se pitanje kako bibliotekari/ke mogu potpomognuti ovakve forme učenja? S druge strane ono što Yoon et al tvrde da je u na početku i situacijama kada dolazi do zahtjeva potrebno neka pokretačka sila. Lankes u svom Terenskom vodiču (2016) piše da „*bibliotekari/ke pomažu ljudima da uče, ali da oblikuju učenje oko ciljeva njihovih zajednica i društava*. Nadalje Lankes naglašava da je to isključivo „*misija bibliotekara, a ne biblioteka ili neke specifične biblioteke*.“ Može se dakle zaključiti

da jedan od motivirajućih pokretačkih snaga mogu i trebaju da budu bibliotekari. S druge strane da bi se razvila efektivnost u digitalnom učenju ona leži u onima koji podučavaju. Izgradnjom zajednice ovakvih osoba koje bi potpomogle digitalno učenje bi se „*unaprijedile metode podučavanja i poboljšalo upravljajne učionicom.*“ (Yoon et al, 2017)

Kada govorimo o ovim digitalnom učenju ono se dešava u različitim formama. Bates (2017) prepoznaje slijedeće trendove u učenju u kojem tehnologija „*sve više utiče na ključne aktivnosti podučavanja.*“ Prvo je **potpuno online učenje** koje je prema Batesu sada „*ključna komponenta mnogih škola i visokoškolskih obrazovnih sistem.*“ Drugo je **pomiješano i hibridno učenje** koje je nastalo nakon povećanog učešća edukatora u online učenju zbog kojeg su shvatili da se mnoge aktivnosti koje se tradicionalno izvode u učionici mogu uraditi jednako dobro ili bolje na mreži. To je za imalo za rezultat da su mnogi edukatori uvodili više elemenata online učenja u svoju nastavu u učionici. Ovaj oblik učenja može podrazumijevati dijeljenje dodatnih materijala u elektroničkom formatu (PDF), postavljanju linkova na neku platformu za učenje ili započinjanje i praćenje diskusija kroz forum ili neki drugi oblik razgovra na mreži. Ono što je prema Bates uvelo najveću promjenu u ovoj formi učenja je snimanje predavanja koja su dovela do zaključka da se na taj način vrijeme u učionici može iskoristiti za interaktivnije sesije. Treća forma digitalnog učenja koju Bates navodi je **otvoreno učenje**. Ono se u posljednjih 10 godina razvijalo stvarajući polako direktan utjecaj na konvencionalne institucije učenja. Taj utjecaj se ponajviše ogleda u otvorenim udžbenicima koji se objavljuju u digitalnoj formi i koje studenti i edukatori mogu preuzeti besplatno čime se smanjuje finansijska težina samog studiranja. Bates navodi primjer tri kanadske provincije koje su se složile da će ući u zajedničku izradu udžbenika u 40 predmeta sa visokom upisnom kvotom na visokoškolskim institucijama. Nastavno ovome i rastu velikog broja otvorenih udžbenika bilo je potrebno razviti i dodatne resurse za nastavu koji su se mogli besplatno preuzeti i prilagoditi sukladno Creative Commons licenci a koji se grupišu pod termin otvoreni obrazovni resursi (open educational resources). Četvrti trend su tzv MOOC (Massive Open Online Courses) ili u prijevodu Masivni otvoreni onlajn kursevi (MOOK). Ovi kursevi se odlikuju činjenicom da ih najčešće nude stari posrednici (intermedijatori) u obrazovanju poput univerziteta na koje se upisuje veliki broj polaznika/ca i koji sadrže prezentacije, dodatne blog objave eksperata/kinja kao i blog objave učesnika/ca te objava na mikroblog platformama kao što je Twitter ili nekoj drugoj društvenoj mreži. Kursevi su otvoreni za sve i obično ne sadrže formalnu provjeru znanja iako zadnjih godina postoji dosta kurseva koji to nude nakon čega uz minimalnu naknadu možete dobiti certifikat na kraju. Iako formati MOOK-a variraju Bates navodi nekoliko zajedničkih karakteristika kao što su:

- Otvoreni su za bio koga sa jednostavnim procesom upisa (e-mail adresa)
- Veliki broj polaznika/ca (od 1000 do 100.000)
- Besplatan pristup snimljenim video predavanjima, često sa najelitnijih univerziteta u SAD (Harvard, MIT, Stanford)
- Kompjuterski bazirana provjera znanja, obično u formi pitanja sa višestrukim odgovorima i istovremenom povratnom informacijom, a ponekad i u kombinaciji sa provjerom kolege studenta/ice.
- Šarolika posvećenost polaznika/ca: do 50% ne uradi ništa više od registracije, 25% nikada ne uradi više od prvog zadatka dok manje od 10% uradi završni zadatak.

Bates navodi sve ovo kao dokaz potrebe za „*pažljivom analizom prednosti i slabosti novih tehnologija za podučavanje.*“ U tom tom smislu gledajući na ulogu bibliotekara/ki u ovom procesu digitalnog učenja ono što možemo vidjeti je da svi ovi oblici digitalnog učenja uključuju sve forme obrazovanja formalnog, neformalno i informalno. U ovom informalnom biblioteke i bibliotekari učestvuju oduvijek. U formalnom i neformalnom, posebno u kontekstu digitalnog učenja ono što je potrebno je uključivanje bibliotekara u kontekstu kako to kaže Chambers (2011) „prevođenja tehnologije“, ali i onog najpotrebnijeg, pružanja podrške u odabiru pravog medija za digitalno podučavanje.

OTVORENI I SLOBODNI SOFTVER

Prema definiciji koju nudi Open Source Initiative softver slobodnog i otvorenog koda je „*softver koji distribuira sa ljudski čitljivim kodom kako bi omogućio slobodno pokretanje, pregled, mijenjanje, dopunjavanje i modificiranje koda za bilo koju svrhu.*“ To znači da suštinski bilo tko može da se koristi ovakvim kodom čak i u komercijalne svrhe što recimo koriste velike kompanije poput Amazona, Microsofta i Googlea. Dok su Microsoft i Google kompanije koje se trude i jedan dio svog koda vratiti zajednici, Amazon je kompanija koja se ekstenzivno koristi otvorenim kodom pogotovo u kontekstu svog servisa AWS bez nekog značajnog vraćanja koda zajednici pa čak i pokretanjem svojih vlastitih paralelnih servisa što otežava posao kompanijama koje baziraju svoj poslovni model na otvorenosti. Ovakvo ponašanje ponekad dovodi u pitanje čitav komonistički pristup razvoju koda za kojeg Donald Rosenberg kojeg citira Nicole Engard (20xx) kaže da nije „*novi način rada već je originalni kompjuterski način rada.*“ Iako bibliotekar/ke nisu glavni kontributori otvorenog koda u ovoj zajednici oni čine značajan udio i postoji mnogo softvera otvorenog i slobodnog koda kojima biblioteka zajednica daje doprinos, a još više onog koji im olakšava rad. Ti programi se kreću

od operativnih sistema, jednostavnog kataloga, punog bibliotečkog informacijskog sistema (LIS) do programa za upravljanje digitalnim bibliotekama i mrežnim prezentacijama.

U kontekstu ovog softvera postoji česta pogrešna pretpostavka zbog dvoznačnosti riječi na engleskom jeziku „free“ da se uvijek radi o besplatnom softveru. U ovom slučaju free znači slobodan. To je dovelo i do zabune u bibliotečkoj zajednici gdje je prema Engard u jednom istraživanju koje je obavljeno 2009. godine 36% bibliotekara/ki mislilo da je svaki softver otvorenog koda bez ikakvih troškova. Niti jedna od 60 licenci koje pravno uređuju pitanje distribucije i preuzimanja ne predviđa da softver mora biti besplatan. Ipak 90% slobodnog i otvorenog softvera se distribuira na dvije licence GNU General Public Licence i Berkeley Software Distribution (BSD). Iako postoji nekoliko različitih definicija slobodnog i otvorenog softvera (FOSS ili F/OSS) ona koja je značajna za nas je GNU jer stavlja naglasak na slobodu korisnika/ca da pokreću, kopiraju, distribuiraju, promjene i poboljšaju software. Ovo prema GNU licenci (Free Software Foundation, 2019) znači četiri slobode. Te slobode su:

- Sloboda da se pokreću programi u bilo koju svrhu (Sloboda 0).
- Sloboda da se proučava kako program radi i da ga promijenite kako bi radio ono što želite da radi (Sloboda 1). Preduslov za ovo je mogućnost pristupa kodu.
- Sloboda da redistribuirate kopije kako biste mogli pomoći vašem susjedu/i (Sloboda 2).
- Sloboda da poboljšate program i pustite u promet vaša poboljšanja (i modificirane verzije) javnosti kako bi cijela zajednica imala korist (Sloboda 3). Preduslov za ovo je mogućnost pristupa kodu.

Kao što možemo vidjeti naglasak u ove četiri slobode je na zajednici koja uzima i vraća (najčešće kvalitetno poboljšan) kod. Ono što je važno naglasiti je da ove slobode podrazumijevaju da su i priručnici slobodni i otvoreni, jer kako se navodi Free Software Foundation (2019) najveći nedostatak slobodnog i otvorenog softwarea je „*nedostatak dobrih slobodnih priručnika koje možemo uključiti u ove sisteme.*“ Nažalost ovi slobodni i otvoreni priručnici koji se distribuiraju u Creative Commons licenci nisu uvijek dobri i teško ih je pratiti. Ovo je jedna od tačaka gdje bibliotečka zajednica može dati svoj doprinos. Kada govorimo o troškovima upravljanja ovakvim kodom pogrešno je vjerovati da oni ne postoje. Web preglednici poput Firefoxa zaista ne nose nikakve dodatne troškove sa sobom, a bibliotekarima i članovima/cama omogućavaju da bez ikakvih dodatnih troškova pristupe Internet resursima. S druge strane postoje programi koji zahtjevaju dodatna znanja i kada se pokušavaju implementirati važno je razmišljati o vještinama koje vaša zajednica posjeduje kako ne bi došlo do dodatnih problema. Iako dosta biblioteka u regionu ima poziciju sistemskog bibliotekara/ke koji posjeduju ova znanja većini institucija nedostaje ovakva podrška. Stoga je prilika u

kreiranju zajednice ovdje očita u smislu povezivanja sa članovima/icama ili administratorima institucionalne mreže kako bi se razmjenom znanja i iskustava napravio odličan informacijski sistem koji će služiti za stvaranje novog znanja. Ovo je jako značajno, jer kad govorimo o slobodnom i otvorenom software najmanje govorimo o kodu, a veći značaj trebamo staviti na zajednicu i njenoj moći da napravi odlične proizvode. Ova zajednica čiji su i bibliotekari/ke dio omogućava da se principi apomedijacije koji se aktivno primjenjuju i u samoj F/OSS zajednici, kroz uključeno bibliotekarstvo primjene i na drugim mjestima vodeći se Lankesovim principom kreiranja novog znanja, jer kako Lankes (2016) dalje nastavlja „*biti bibliotekar/ka ne znači jednostavno znati kako raditi neke stvari, već i također znati zašto se te stvari rade.*“

UKLJUČENO ILI UKLOPLJENO BIBLIOTEKARSTVO?

U svom članku „Uklopljeno knjižničarstvo: model knjižničarske djelatnosti novog vremena“ (2016) Dijana Machala predstavlja koncept koji je detaljno obradio David Shumaker u svojoj knjizi „Embedded Librarianship“ (2012) istražujući koliko se ovaj koncept pojavljuje u raspravama struke u Republici Hrvatskoj. Riječ *embedded* nosi mnoga značenja i u ovom slučaju prenesen je iz novinarstva u kojem je popularizovan, ali i kritikovan zbog upitne objektivnosti takvog izvještavanja, gdje su novinari bili priključeni različitim vojnim jedinicama Vojske SAD tokom operacije „Pustinjska oluja“ 1991. U online rječniku Eudict.com postoji nekoliko oblika prijevoda ove riječi ovisno o tome u kojem se kontekstu pojavljuje. Pa tako imamo prevode poput: **ugrađen, dodatni, umetnuti, ubetonirani, ukopani, čvrst**. Niti jedan od ovih termina ne odgovara onome što bi pojam *embedded* značenjski nosi u kombinaciji sa riječi *librarian* (bibliotekar/ka) i *librarianship* (bibliotekarstvo). Machala je odabrala riječ *uklopljen* u namjeri da što bolje prenese samo značenje ovog modela. Međutim, mišljenja sam da ova riječ nije dovoljno dobra u kontekstu same definicije ovog modela koji podrazumijeva da bibliotekar/ka postane integralni dio jedne zajednice, kako to predviđa i Lankes sa pojmom *novog bibliotekarstva* (2011), ispunjavajući svoju misiju u partnerstvu sa korisničkim zajednicama i u službi tih zajednica. U kontekstu prijevoda originalnog pojma u novinarstvu riječ *uklopljen* savršeno odgovara, jer u ovom slučaju novinar/ka koja je pridružena nekoj vojnoj jedinici nije njen integralni dio, niti se to očekuje, već se novinar/ka uklapa u postojeću strukturu, jedino nastojeći obaviti svoj primarni zadatak neovisno o jedinici, ali i dalje poštujući sigurnosne protokole kako ne bi sebe, a ni jedinicu dovela u opasnost tokom izvještavanja. Dakle, u ovom slučaju novinar/ka ne biva dio

zajednice niti radi za zajednicu u kojoj se nalazi. S druge strane od bibliotekara/ke, u konceptu kako ga Shumaker predstavlja, se očekuje da postane član/ica tima na određenom projektu. On kaže da „*bibliotekar/ka koji/a postane uključena (embedded) u tim ne samo da razumije ciljeve tima nego im se i posvećuje.*“ Dakle, ne da se uklapa već da aktivno učestvuje u svim razgovorima i odlukama. To znači da se kao pojedinac/ka potpuno uključi u rad kao integralni dio zajednice, jer kako kaže Shumaker „*timski problemi se rješavaju unutar samog tima.*“ Nadalje ovdje se radi o partnerstvu, a prema Shumakeru partnerstvo podrazumijeva da se bibliotekar smatra integralnim članom skupine, ne tek pomoćnim igračem s ograničenim sudjelovanjem. Stoga smatram da je prikladniji prijevod pojma *embedded* u ovom slučaju uključen/a, a ne uklopljen kako je to u najboljoj namjeri prevela Dijana Machala u svom članku.

UKLJUČENO BIBLIOTEKARSTVO

Kada razmišljamo o apomedijaciji u kontekstu bibliotečke zajednice ona se najbolje oslikava u pojmu uključenog bibliotekarstva. To se posebno odnosi na primjenu uključenog bibliotekarstva u visokoškolskim institucijama. U svojoj knjizi „*Embedded Librarianship*“ (2012) Shumaker detaljno objašnjava šta zapravo znači ovaj pojam i dijeli ga u pet osnovnih značajki koje razlikuju tradicionalnog bibliotekara od uključenog. Uključeno bibliotekarstvo dakle podrazumijeva:

1. Uključeni bibliotekari ne djeluju isključivo uzvratno na upit; oni su sposobni anticipirati informacijske potrebe zahvaljujući bliskoj komunikaciji i razumijevanju zadatka skupine informacijskih korisnika.
2. Dok tradicionalni bibliotekar/ka obično uslužuje jednog *korisnika* u promatranom vremenu, uključeni bibliotekar/ka obično uzajamno djeluje s cijelom zajednicom informacijskih korisnika i osigurava protok informacija do svih onih kojima su informacije potrebne.
3. Model tradicionalnih bibliotečkih usluga je standardiziran, dok uključeni bibliotekar/ka oblikuje svoje usluge kako bi što uspješnije odgovorio na potrebe korisničke skupine. Snažno razvijen poslovni odnos između bibliotekara i članova skupine osigurava da takve prilagođene informacijske usluge budu upravo ono što skupina najviše treba.
4. Tradicionalno, informacijsko-referentna usluga mjeri se u obavljenim transakcijama, dok se kod uključenog bibliotekarstva naglasak izmješta s transakcija prema projektu.

Svaki pojedini zadatak prethodi sljedećem, a uključeni bibliotekar procjenjuje se prema dodanoj vrijednosti, a ne prema broju transakcija.

5. U uključenom bibliotekarstvu partnerstvo te obostrana odgovornost za ispunjenje skupnih ciljeva i zadataka imaju veću vrijednost od vrijednosti tradicionalne bibliotečke usluge. **Partnerstvo podrazumijeva da se bibliotekar smatra integralnim članom skupine, ne tek pomoćnim igračem s ograničenim sudjelovanjem.**

Stavljajući ove zadatke u kontekst tradicionalnih akademskih institucija bibliotekari/ke su uvijek imali pozicije na kojima su morali surađivati sa akademskim osobljem, ali ponajviše u razvoju zbirke. U anglo-američkoj tradiciji ta pozicija se zvala predmetni bibliotekar/ka. U tradiciji bosansko-hercegovačkog bibliotekarstva ta pozicija nije imala specifično ime, ali se očekivalo ovisno o veličini institucije, pogotovo visokoškolske, da pored tradicionalnih bibliotečkih zadataka svaki bibliotekar/a koji je bio odgovoran za određeno područje ima i specijalističko znanje iz tog područja te komunicira sa, korisnicima u širem smislu, a u kontekstu fakulteta sa akademskim osobljem o razvoju zbirke. Dakle, kako to i Shumaker tvrdi bibliotekari/ke su uvijek imali/e obavezu komuniciranja zarad razvoja zbirke, ali nikad dalje od toga. Michelle Reale (2016) kaže da se „jedan od glavnih postulata uključenog bibliotekarstva, saradnja, može pronaći unazad do 19 vijeka“ što samo dokazuje već gore navedeno da su bibliotekari/ke uvijek obavljali svoje različite zadatke u međusobnoj saradnji, ali i saradnji sa svojim korisničkim zajednicama. Micahel Gorman (2015) je napisao da „biblioteke i bibliotekari trebaju formirati saveze sa institucijama i profesionalcima koji dijele naše vrijednosti i raditi sa njima na različite načine koji će omogućiti bibliotekama i tim institucijama da prosperiraju.“ Međutim ta saradnja nije uvijek bila recipročna. Bibliotekari/ke su se uvijek promatrali samo u kontekstu podrške koju pružaju od javne biblioteke do specijalnih biblioteka. Vrlo rijetko se u stvarnosti prepoznavao potencijal istinske saradnje kroz izgradnju zajednice. To je posebno važno u visokoškolskom okruženju gdje je saradnja važna i kako Reale kaže „kada bibliotekari i akademsko osoblje saraduju svi su na dobitku.“ Međutim, važno je naglasiti da uključeno bibliotekarstvo može biti oslobođeno institucionalnih okvira, jer kako kaže Lankes (2016) „bibliotekar/ka teži poboljšanju zajednica i društva tako što ih čini pametnijim.“

Jedan od najboljih dosadašnjih primjera uključenog bibliotekarstva, koje je oslobođeno tereta institucije, gdje su bibliotekari/ke najvidljivije uveli promjenu u svoju profesiju je izlazak iz zgrade. Najčešće izvan institucije bibliotekari/ke postižu gore navedenu Lankesovu tezu,

podržanu elementom uključenog bibliotekarstva, kojom se smatra da partnerstvo podrazumijeva da se bibliotekar smatra integralnim članom skupine, ne tek pomoćnim igračem s ograničenim sudjelovanjem. *Radical reference* je pojam i pokret koji je Jenna Freedman osmislila skupa sa još „pet-šest bibliotekara/ki“ kao način kako da pruži referalnu podršku demonstrantima. (Johnson,) Freedman je akademska bibliotekarka koju ponekad zovu i anarhistička bibliotekarka zbog njene tendencije da dijeli informacije slobodno, „služeći ljude umjesto pravila (ili vladare) i konstantno propituje autoritet.“ (Johnson). Razlog nastanka ovog *radikalnog* pokreta je vezan za činjenicu da se oko protesta uvijek kreću razne glasine koje vrlo lako mogu dovesti do eskalacije nasilja, jer su glasine pokretačka snaga mase, demonstranti su trebali informacije kojima mogu vjerovati. (Johnson) Freedman se povezala sa Ericom Goldhagenom dizajnerom softvera otvorenog koda i tako je nastalo mrežno mjesto RadicalReference.info sa natpisom „Odgovori za one koji propituju autoritet“. Ova mreža bibliotekara/ki je iskoristila činjenicu da imaju pristup stotinama pretplatnih baza podataka i da znaju kako da ih koriste. Iako je pokret nastao na krilima protesta protiv konvencije Republikanske partije pokret je od početka na svom mrežnom mjestu tvrdio da „pružaju usluge bez obzira na političku pripadnost“. Na samom početku bibliotekari/ke su prikupili uputne linkove za web sa informacijama o alternativnim bibliotekama, resursima za biciklizam, glasanje te su imali spremno mrežno mjesto prije početka konvencije Republikanske partije. Od tog momenta pa nadalje su se kreirale lokalne organizacije po većim, ali i manjim mjestima u SAD iako je postojala i lokalna sekcija u Indiji. Uputstvo kako započeti lokalni Radical Reference kolektiv pokazuje ponajbolje apomedijacijski element u kojem nijedna osoba ili grupa ne posjeduju svo znanje, ali skupa imaju pristup neograničenom broju izvora i znanje koje su spremni/e da upotrijebe kako bi pomogli svojim članovima/icama (bilo kome ko treba njihovu pomoć). Kolektiv ne diskriminiše po specifičnim područjima bibliotekarstva pa tako postoje i studentski odjeli ovog pokreta. Nažalost, 2017. godine ovaj pokret kao centrala je prekinuo svoje aktivnosti zbog nemogućnosti da nastave sa radom i pravovremenim odgovorima na pitanja koja su im svakodnevno stizala od novinara/ki, aktivista/kinja i običnih građani/ki. (RadicalReference.info, 2017) To naravno ne znači da decentralizovani odsjeci i dalje ne mogu nastaviti sa radom. U Bosni i Hercegovini bi jedan ovakav pokret mogao pomoći novinarima/kama u provjeri činjenica i nabavljanju dodatnih informacija, aktivistima/kinjama da pravilno podnesu svoje zahtjeve za javnim pristupom informacijama i da na sličan način započnu ovaj apomedijacijski proces te podstaknu kreiranje novog znanja u svojim orisničkim zajednicama.

Shumaker (2012) u svojoj sveobuhvatnoj analizi navodi primjere uključenog bibliotekarstva u visokoškolskim institucijama, medicinskim institucijama, neprofitnom, vladinom i profitnom sektoru kao i nizu drugih sektora. Ono što ih sve povezuje jeste želja da se pruži prava informacijska podrška korisničkim zajednicama u okruženju u kojem se nalaze. Razlog za uspjeh ovakvog modela Shumaker vidi u faktoru koji prenosi od Katzenbach i Smitha (1993) zašto su raznoliki timovi učinkovitiji, a to je motivacija ili dijeljena posvećenost cilju. Kroz uključivanje u procese rada direktno sa zajednicom „*bibliotekar/ka postaje povjerljivi partner unutar tima, ne pružatelj usluga koji se razlikuje već partner koji je potpuno integrisan u tim.*“ Sve ovo je moguće kroz opadanje klasičnog bibliotečkog modela koji poput web 1.0 tehnologija očekuje povlačenje (pull) informacija, dok se u konceptu uključenog bibliotekarstva i sam apomedijacijski proces dešava upravo ono što je u skladu sa razvojem novih tehnologija, pogotovo web tehnologija koji se podvlače pod termin web 2.0, a to je guranje (push) informacija zajednici i njenim članovima/icama koji „*sada jednostavno koriste informacije drugačije.*“ U visokoškolskim institucijama, gdje je broj uključenih bibliotekara/ki najzastupljeniji, postoji nekoliko načina uključivanja. Prvi i najočigledniji je uvezivanje sa zajednicom za poboljšanje informacijske pismenosti članova/ica uglavnom na taktičkom nivou, mada u višim instancama, kada je povjere zajednice snažno, uključeni bibliotekari/ke mogu pristupiti zajedničkom razvoju silabusa što ih može učiniti i mnogo efikasnijim. Iz svega ovoga Shumaker je kroz dodatna istraživanja izvukao slijedeće zaključke o najboljim praksama u visokoškolskom okruženju:

- Uključeni bibliotekar treba da koristi istu **tehnologiju** tokom procesa obuke iz informacijske i medijske pismenosti kao što je koriste predavači i studenti za druge aktivnosti obuke i obrazovanja. Ukoliko nisu integrisani u isto mrežno okruženje male su šanse da će se povezati sa korisničkom zajednicom kojoj služe
- Proces uključenosti mora biti **zajednički napor cijele biblioteke i svih bibliotekara/ki**. Ovaj proces obično započne kao eksperiment između člana/ice akademske zajednice i bibliotekara/ke koji se dobro poznaju, ali da bi uspio „*angažovanost uprave biblioteke i osoblja je esencijalan*“ (Shumaker, 2012).
- Uključivanje informacijske pismenosti **nije nešto što se radi kursu, predavaču/ici, ili grupi studenata/ica**. Da bi ovo bio uspješan proces Shumaker naglašava da se mora **raditi sa njima**. Bibliotekar/ka mora dobiti odgovarajući pristup sistemu za učenje na daljinu kako bi bio/la u stanju da započne razgovore, postavlja preporuke i odgovara pouzdano i tačno na studentska pitanja.

Međutim važno je naglasiti da pozicija uključenog bibliotekara/ke ne znači samo uključivanje u obrazovni proces već i različite druge aktivnosti kao što su:

- Upravljanje publikacijama proizašlim iz istraživanja koja je obavljao tim
- Obavlja poslove promocije tima kroz diseminaciju publikacija, rezultata, vijesti i upravlja timskim mrežnim mjestom.
- Organizovanje i očuvanje timskih istraživačkih podataka i drugih istraživačkih materijala
- Upravljanje informacijskim resursima tima koji sežu od kurikuluma do projektnih aplikacija
- Praćenje objavljivanja radova tima i njihova promocija, kreiranje bibliometrijskih izvještaja i savjetovanje oko istraživanja i politika objavljivanja.

Međutim ono što je najvažnija lekcija uključenog bibliotekarstva u visokoškolskom ili bilo kojem drugom okruženju je integracija u zajednicu. Shumaker to pogotovo naglašava u kontekstu korporativnog sektora u kojem naglašava da je briga uključenog bibliotekara/ke uspjeh tima i da im „*pomogne da koriste informacije najefikasnije*“ u svom radu te da pomognu u optimizaciji informacijskih resursa kroz pribavljanje i preporučavanje i vanjskih usluga. On nadalje naglašava da to znači da uključeni bibliotekari konstantno rade na tome da sebe na neki način učine redundantnim, ali ne da bi ostali bez posla, već da bi radili mnogo kompleksnije i strateški usmjerene poslove. Naslanjajući se na rad Materazza i Pearlsteina (2009) Shumaker donosi pet tačaka za održanje i rast uključenog bibliotekarstva u vladinom, profitnom i neprofitnom sektoru. Tih pet tačaka su usmjerene na uspostavljanje kako profesionalnih tako i emocionalnih veza pogotovo sa donosiocima odluka na svim nivoima. Nadalje je potrebno osigurati kvalitet i vrijednost doprinosa uključenog bibliotekara/ke te njihov kontinuirani rast. Predvoditi nastojanje da se sve funkcije obavljaju na troškovno efikasan način bilo da se radi o *in-house* proizvodu ili nekom boljem vanjskom rješenju. Mjerenje uspjeha treba biti u skladu sa generalnim principima zajednice kojoj služimo. Najvažnija tačka uključenog djelovanja u svakom okruženju jeste da u kriznim situacijama „*budete dio rješenja, a ne dio problema*“ za svoju zajednicu. (Shumaker, 2012).

PRIMJERI APOMEDIJACIJE I UKLJUČENOG BIBLIOTEKARSTVA

Dok su se svi autori/ce bavili institucionaliziranim oblikom primjene apomedijacije kroz koncept uključenog bibliotekarstva, važno je naglasiti da u duhu stvaranja zajednice koju Lankes (2016) u svom radu o novom bibliotekarstvu naglašava kroz primjer zaštite Aleksandrijske biblioteke tokom protesta protiv režima Hosnija Mubaraka gdje kaže da se ovo desilo zbog toga što su „*bibliotekari/ke služili zajednici i postali dio zajednice, a ne samo vladin servis viđen kao isključen i korumpiran*“ ovaj rad će kroz studije slučaja pokušati prikazati ne samo institucionalizirani oblik primjene apomedijacije, kao integralnog dijela uključenog bibliotekarstva, nego i deinstitucionalizirane forme koje su kroz proces formalne i neformalne saradnje doprinijele stvaranju korisničkih zajednica usmjerenih na saradnju i digitalno učenje.

APOMEDIJACIJA U INSTITUCIONALIZIRANOM BIBLIOTEČKOM OKRUŽENJU: BIBLIOTEKA CENTRA ZA OBUKU ZA OPERACIJE PODRŠKE MIRU ORUŽANIH SNAGA BiH

Centar za obuku za operacije podrške miru (PSOTC) je osnovan 20. novembra 2003. godine kao međunarodni centar pod pokroviteljstvom konzorcija 12 zemalja (Danska, Finska, Francuska, Mađarska, Nizozemska, Norveška, Poljska, Švedska, Švajcarska, Turska, Ujedinjenog Kraljevstvo i Sjedinjene Američke Države) (PSOTC, 2020) sa prvobitnim ciljem da oficirski i podoficirski kadar tadašnje dvije vojne komponente u Bosni i Hercegovini (Vojska Federacije BiH i Vojska Republike Srpske) obučavaju za štabni rad u operacijama podrške miru. Uspostavom Oružanih snaga Bosne i Hercegovine (OSBiH) centar je nastavio svoju misiju obučavajući ne samo oficirski i podoficirski kadar OSBiH već i drugih vojski u regionu i svijetu. Nakon 10 godina PSOTC prelazi pod nadležnost Ministarstva odbrane BiH i specifično Komande za obuku i doktrinu (KOiD) OSBiH. Centra kao takav je najbliže visokoškolskoj instituciji unutar vojnog sistema BiH. U okviru ovog centra, s ciljem podrške obrazovnom procesu je postojala i mala biblioteka sa jednim bibliotekarom, arhivom i štamparijom. Biblioteka je imala dva specifična cilja kao i svaka druga obrazovna institucija:

1. Da pruži podršku kadru centra u provedbi obrazovanja i obuke kroz izgradnju i upravljanje informacijskim resursima potrebnim za uspješnu izgradnju materijala za obuku;

2. Da pruži podršku u obrazovanju i obuci polaznicima/a centra tokom obuke kao i da im osigura materijale za zabavu tokom boravka na obuci koja je trajala 3 mjeseca.

U Standardnim operativnim procedurama iz 2012. godine pozicija bibliotekara je definisana u standardnim okvirima profesije sa dodatnim opisima u kojima se kaže da se bibliotekar „(o)slanja na široko iskustvo i rasuđivanje da planira i postiže ciljeve. Izvodi različite zadatke. Može voditi i upravljati radom drugih. Očekuje se širok stepen kreativnosti i širine.“ (SOP, 2012)

Dodatno ovom opisu posla jedan dio SOP se odnosi na samu biblioteku. Dok je biblioteka razvila zaseban dokument pod nazivom „Ciljevi i procedure“ (2004) u samom SOP su jasno definirani ciljevi koji navode da biblioteka ima svrhu da pruži:

1. Kvalitetne resurse za učenje koristeći se savremenim informacijskim upravljanjem
2. Da bude centar izvrsnosti u regionu Jugoistočne Evrope i šire u oblasti pružanja informacija vezanih za podršku miru i izgradnju mira.
3. Upotrebu reprografskih, audiovizuelnih, elektroničkih medija za dostavljanje informacija.
4. Korištenje savremenog kataloga za obezbjeđivanje pristupa bibliotečkim jedinicama.

Za razliku od ostalih sekcija koje su pružale podršku nastavi biblioteka se skupa sa odjelom za reprografiju nalazila pod komandom načelnika za obuku što je olakšavalo komunikaciju osoblja za obuku sa bibliotekarom i omogućavala je primjenu principa uključenog bibliotekarstva u punom smislu. Tako je bibliotekar učestvovao na svim sastancima odjela kao punopravni član zajednice gdje je osim standardnih zadataka mogao učestvovati u planiranju potreba za obuku te obavljati druge zadatke vezane za obuku savjetujući o razvoju dodatnog materijala za obuku i upravljanja različitim informacionim sistemima uključujući i geografski informacioni sistem (GIS). U početnim stadijima rada ovog centra bibliotekar je nailazio na nerazumijevanje zašto je biblioteka/bibliotekar uopšte potrebna jednom centru koji se uglavnom u obuci oslanja na široko dostupne doktrinarne dokumente (SAD, UK, NATO) gdje se nije vidjela potreba za osobom koja bi pružila podršku u upravljanju znanjem i informacijama. Ovaj aspekt bibliotečkog posla, upravljanja informacijama i znanjem, se oslikavao u tome da je bibliotekar bio nadležan za upravljanje informacijama u centralnom repozitoriju vezanom za obuku, ali i arhivskom dokumentacijom kao što su fotografije i video materijali sa obuke. Izlaskom iz prostorija biblioteke i većim fokusom na izgradnju zajednice nego puku izgradnju kolekcije i statističkog praćenja posudbe bibliotekar je postigao da biblioteka sa svim svojim resursima kao i sam bibliotekar postanu integralan i važan dio centra.

Za postizanje ovakvog pomaka ka potpunoj primjeni koncepta uključenog bibliotekara bilo je potrebno 5 godina. Michelle Reale (2016) je napisala da je „*prva karakteristiku uključenog bibliotekarstva, razvijanje, izgradnja i održavanje veza;*“ što je direktni put ka istinskom partnerstvu. U slučaju PSOTC biblioteke se to pokazalo važnim. Ne samo u smislu menadžmenta, za kojeg Shumaker (2012) kaže da je izuzetno važno, nego i u smislu posvećenosti drugih članova tima. Ovaj proces je tekao tako što je bibliotekar od početka dobivao zadatke koji su u najvećem slučaju bili vezani za dio oslanjanja „*na široko iskustvo i rasuđivanje da planira i postiže ciljeve*“ kako se to navodilo u standardnim operativnim procedurama. Bibliotekar je na osnovu ovoga dobio zadatak da pripremi štampu topografskih mapa kao materijal potrebnog za obuku. Ovo je otvorilo mogućnost da se otvori dijalog o tome šta bibliotekar može dalje raditi. Nakon završetka prvog ciklusa obuke bibliotekar je shvatajući svoju obavezu kreiranja i distribucije sadržaja na savremenim tehničkim pomagalicama kreirao CD-ROM koji je sadržavao sva predavanja održana na obuci kao i dodatni pomoćni materijal poput doktrinarnih dokumenata i dokumenata iz oblasti međunarodnog humanitarnog prava. Prva verzija urađenog CD-ROM materijala je postavila pravilo na nivou odjela da se nakon svakog kursa mora pripremiti i distribuirati ovakav materijal svršenim polaznicima/a kurseva, a za čiju je samostalnu izradu bio zadužen bibliotekar. Ovako zapakovan materijal je omogućavao da polaznici/e i nakon završenog kursa imaju pristup materijalu koji će im pružiti priliku za kreiranje novog znanja.

Proces ulaska u obuku se desio kroz predviđeni standardni brifing o biblioteci i svemu što je dostupno u njoj koji se uvijek održavao u prvoj sedmici obuke. Međutim, ono najvažnije što se desilo je da je bibliotekar izašao iz zidova biblioteke i počeo voditi razgovore u prostorima za odmor, tokom pauze između treninga. Osluškujući i razgovarajući o problemima tokom obuke sa obje grupe i polaznicima/a i trenerima/icama bibliotekar je uspostavljao širu sliku potreba i vršio aktivno zagovaranje da je biblioteka mjesto, a bibliotekar osoba koja može pomoći u ostvarivanju njihovih informacijskih potreba bilo da se radi o knjizi koja bi obezbijedila dodatne primjere za obuku, dala informacije o BiH i njenoj prošlosti međunarodnim trenerima i polaznicima ili se riješio tehnički problem sa kompjuterski generisanom prezentacijom najčešće u PowerPointu. Ovakav oblik instrukcija korištenja informatičkih resursa je doveo do proširenja zadataka bibliotekara u učionici tako što su uvedeni dodatni sati instrukcija korištenja softverskog paketa Microsoft Office za istraživanje, ali i za korištenje u obavljanju štabnih dužnosti.

Kako Reale (2016) kaže „*(b)iti uključen ne počine niti završava sa stvarnim prisustvom u učionici, već je umjesto toga više inkluzivan pristup dosezanja do vaše ciljne publike, u ovom*

slučaju, studenata i pružanja instrukcija, podrške i kontinuiranih instrukcija o istraživanju tokom semestra i preko toga.“ Svi polaznici glavnog *Komandno-štabnog kursa za operacije podrške miru* (u činovima od poručnika do majora) su kao svoju akademsku obavezu imali zadatak da napišu kratki akademski esej (seminarski rad) na zadatu temu vezanu za neki aspekt operacija podrške miru te dodatno da istraže i analiziraju određenu mirovnu operaciju (najčešće UN, ali i drugih međunarodnih organizacija). Za prvi dio zadatka bibliotekar je dobio obavezu da podrži polaznike/ce u njihovim istraživanjem, ali i da im pruži neformalnu obuku iz elemenata informacijske pismenosti. Ovi elementi su podrazumijevali dodatna pojašnjenja kao što su:

- kako pretražiti katalog uz upotrebu OPAC-a,
- kako pretraživati bibliografske baze podataka sa punim tekstom
- kako da efektivno pretražuju i procjenjuju materijale dostupne na internetu
- kako voditi citate i kako pripremiti listu referenci korištenih tokom izrade seminarskog rada

Osim ovih zadataka bibliotekar je, čak i nakon što je uspostavljena pozicija akademskog savjetnika, imao zadatak neformalnog mentora za sve polaznike/ce čitajući verzije radova i objašnjavajući zašto je obavezno referenciranje npr. podataka o broju umrlih od gladi u Sjevernoj Koreji. Ovi razgovori i neformalne obuke su imali utjecaja i na dalji razvoj i kupovinu novih bibliotečnih jedinica koje su omogućavale da polaznici i osoblje centra imaju na raspolaganju dodatni materijal vezan za njihove potrebe informacijskog opismenjavanja. Drugi dio zadatka, vezan za istraživanje prošlih i aktivnih mirovnih operacija, je uključivao izradu istraživanje o ovim misijama, izradu i štampanje *readera* (kompendijuma) koji su služili kao polazna osnova za istraživanja.

DAY 1

Module Presentation

Place & Principles of CIMIC within NATO Operations

CIMIC Tasks-CIMIC in NATO Decision Making-Organisation and C2 of CIMIC Forces

Framework of the Civil dimension (Part1): Populations and media

Framework of the Civil dimension (Part2): IOs & NGOs from a Military Perspective

DAY 2

CIMIC Organisation and CIMIC Assets

CIMIC Liaison & Interaction

CIMIC Assessments (Part 1)

CIMIC Assessments (Task)

CIMIC Meetings & Joint Civil Commissions

IOs, NGOs & GOs from a civilian perspective: Panel discussion

- ICRC Ops. CIMIC

- IOM

- ICMP

CIMIC Assessments (Part 2)

Cultural Awareness and Diversities

Cultural Awareness and Diversities (PDF Document)

DAY 3

CIMIC Projects & Funding (QIPs)

Mission Exp on Pakistan Earthquake Relief Operation

CCOE &

GIACM Presentations &

TK CIMIC Centre

CIMIC Experience in Africa

Case Study

DAY 4

Comprehensive approach in CIMIC

NATO CIMIC Reporting

NATO CIMIC Operational Planning Process

Copyright PSOTC (FK) - 2010

Slika 1 Primjer informacijskog resursa koji je nastao u saradnji bibliotekara i akademskog osoblja (www.psotc.org/cimic)

Kako bi omogućio pristup svim informacijskim resursima van radnog vremena bibliotekar je samostalno podigao web server unutar biblioteke te putem njega distribuirao interne web stranice biblioteke (intranet) putem kojih su polaznici mogli pristupiti katalogu, bazama podataka i dodatnom elektroničkom materijalu ukoliko bi unutar interne mreže u pretraživač unijeli domenu <http://librarian>. Problem koji se pojavio u distribuciji svih informacija je bio taj što originalno OPAC nije bio predviđen kao mrežna verzija već je morao biti instaliran samo na istom terminalu kao i katalog. Ovako postavljen software nije nudio opciju da OPAC koriste svi bilo kada i bilo gdje što je potencijalno otežavalo samostalni rad korisnika/ca biblioteke. Bibliotekar je otvaranjem pristupa folderu za čitanje preko interne mreže omogućio svima da sa svog računara privremeno pokrenu software za pretraživanje što je bio uspjeh s obzirom da program to u svom izvornom obliku nije predviđao. Ovako postavljen sistem omogućio je daljnju disintermedijaciju i primjenu apomedijacijskog procesa u radu sa korisnicima/a tako

što bi ih tokom postavljanja informacijskih upita upućivao na intranet stranice i uz kratku obuku pružao šansu korisnicima da sami pokušaju pronaći informacije koje traže. Na ovaj način kako to Eysenbach kaže „stojeći pokraj“ korisnika/ca bibliotekar je nakon procesa disintermedijacije ostvario potencijal da vrati povjerenje u posrednike. Pomjerajući se od potrebe brojanja transakcija ka brojanju ostvarenih kontakata, koje je bilo teško uvijek kvantificirati, bibliotekar je na ovaj način mogao uspješno pomagao u kreiranju novog znanja u korisničkim zajednicama kojima je služio. Istovremeno kvalitativnim predstavljanjem ovog procesa skupa sa kvantitativnim podacima u svojim godišnjim izvještajima, ali i brifinzima koje je držao menadžmentu samog centra, bibliotekar je uspijevao opravdati svrhu postojanja biblioteke, a ponajviše pozicije bibliotekara.

Osim ovih *informacijskih* zadataka bibliotekar je bio zadužen za vođenje reprografskog ureda (štamparije) te je bio zadužen za vođenje web prezentacije (mrežnog mjesta) samog centra i obavljao je ulogu fotografa koji je bilježio sve važne događaje koji su se dešavali u centru. Ovi dodatni zadaci, iako naizgled nisu u domeni klasičnih bibliotečkih poslova, su omogućavali bibliotekaru daljnje prepoznavanje važnosti ove pozicije kao mjesta gdje se ne samo pružaju informacije iz vanjskog svijeta putem fizičkih i digitalnih resursa biblioteke već i kao tačke gdje se kreira, obrađuje, organizira i distribuira institucionalno znanje. Ovo je razlog zašto je bibliotekar nakon tri godine od početka ovog procesa dobio zadatak da nanovo osmisli informacijsku arhitekturu mrežnog mjesta centra lociranog na domeni www.psotc.org te na standardnu strukturu stranica osmisli i prostor za komunikaciju sa alumnijem PSOTC-a. Ovaj redizajn stranica koincidirao je sa pojavom društvenih mreža kao što je Facebook gdje su se alumнии već organizovali u grupu te je umjesto mrežnog mjesta bibliotekar naknadno preuzeo zajedničku administraciju ove grupe. Skupa sa ovim procesom bibliotekar je dobio zadatak redizajna brenda samog centra koji je bio baziran na informacijskom dizajnu. Iako u domeni zadataka vezanih za reprografski centar moglo bi se smatrati da ovo nije tradicionalni domena bibliotečkih poslova, ali je ovo bio još jedan način pozicioniranja u kreiranju i komuniciranju informacija i znanja o samom centru.

Svi ovi procesi koji su se dešavali u i oko biblioteke Centra za obuku za operacije podrške miru su omogućili potpuno uključivanje bibliotekara u obuku. Ovo se posebno oslikavalo u činjenici da je pozicija bibliotekara/ke prepoznata kroz uključivanje bibliotekara u savjetodavni odbor za izdavaštvo te na kraju dodavanjem u listu dužnosti i upravitelja sistema za učenja na daljinu (ADL) koji je podrazumjevaao i poziciju glavne tačke kontakta sa NATO/PfP ADL mrežom.

Ova činjenica je nadalje omogućila da se prelaskom PSOTC-a pod nadležnost Ministarstva odbrane BiH ova pozicija očuva kao jedna od tri civilne pozicije u strukturi centra i kao jedina koja je zahtijevala visoko obrazovanje i specifičnu ekspertizu koje vojno osoblje centra nije posjedovalo.

APOMEDIJACIJA U AKTIVIZMU: PROJEKAT ČITANJE ZA UBUNTU

Čitanje za **ubuntu** читање за **убунту**

Ja jesam, jer ti jesi, jer mi jesmo / Ja јесам, јер ти јеси, јер ми јесмо

[Čitajte naš blog](#) | [Kako početi?](#) | [Facebook grupa](#)

Dobro došli

Ovo je projekat namjenjen slijepim i slabovidnim učenicima i studentima u Bosni i Hercegovini. Cilj nam je da povežemo sve vas koji ste učenici ili studenti i koji biste mogli pomoći svojim slijepim i slabovidnim kolegama čitajući knjige koje su i njima potrebne i snimiti ih u formi audio knjige u mp3 formatu koristeći open-source software.

Čitaoci

e-mail

password

[Login](#)

[Postanite ubuntu čitalac](#)

[Zaboravili ste password?](#)

Slušaoci

e-mail

password

[Login](#)

[Kako postati slušalac?](#)

[Zaboravili ste password?](#)

Projekat podržao **BRITISH COUNCIL** kroz program **INTERCULTURAL NAVIGATORS**

Slika 2 Naslovna stranica www.citanje.org (Izvor: Internet Archives)

Ubuntu/Hunhu je riječ koja potiče iz Zulu/Xhosa/Ndebele/Sesotho/Shona jezika. Prema Internet Encyclopedia of Philosophy (Mangena) riječ naglašava važnost grupe ili zajednice i referira na moralne atribute osobe i nalazi jasno značenje u izrazu *umuntu ngumuntu ngabantu* (osoba je osoba kroz druge osobe) što se također u literaturi na engleskom jeziku prevodi kao ja jesam, jer ti jesi, jer mi jesmo (I am, because you are, because we are). Ubuntu se manifestira kroz različita ljudska djela, jasno vidljiva u socijalnim, političkim i ekonomskim situacijama kao i u porodici. (William E. Flippin, 2012) Naslanjajući se na ovu filozofiju zajedništva i zajednice pokrenut je projekat Čitanje za Ubuntu namjenjen izgradnji kolaborativne digitalne biblioteke audio knjiga na bosanskom ili srpskom ili hrvatskom jeziku koja bi pomogla slijepim i slabovidnim osobama da započnu i uspješno završe studije na nekom od univerziteta u Bosni i Hercegovini.

Projekat Čitanje za ubuntu je nastao 2009. kao produkt zajednice interkulturnih navigatora organiziranih oko programa British Councila „*Intercultural Navigators*“ čiji polaznik je bio i jedan bibliotekar. Cilj projekta je bio da kroz kolaborativnu snagu zajednice kreira potrebne informacijske resurse u audio formatu za i skupa sa slijepim i slabovidnim osobama. Međutim ono što je najvažnije projekat se nije mogao desiti bez konsultacije sa zajednicom kojoj je bio namijenjen. Reale (2016) tvrdi da su karakteristike uključenog bibliotekarstva između ostalog:

- Razvijanje, izgradnja i održavanje veza, što je direktan put do partnerstva
- Dostavljanje usluga na način koji odgovara na korisničke potrebe na personaliziran način i u kontinuitetu
- Održavati prisutnost u i oko ciljne grupe;

Stoga je prvo bilo potrebno obaviti konsultacije sa predstavnicima zajednice slijepih i slabovidnih osoba kroz razgovore sa predstavnicima/ama udruženja i saveza slijepih na državnom i entitetskim nivoima. Također je dodatno obavljena konsultacija i sa Annom Bošnjak koja je studirala bibliotekarstvo na Filozofskom fakultetu Univerziteta u Sarajevu i zbog toga je bila u poziciji da bude veza sa zajednicom, ali i da predstavi prioritete za izradu audio knjiga za ovu zajednicu. U konsultaciji sa cijelom zajednicom došlo se do zaključka da postoji najveći nedostatak u pristupačnim resursima za obrazovanje, pogotovo za visokoškolsko obrazovanje. Tako je nastao cilj da studenti/ice univerziteta u Bosni i Hercegovini započnu sa čitanjem udžbenika i ostale literature potrebne za studiranje fakulteta na kojem studiraju. Međutim ono što je moglo predstavljati problem u ostvarivanju ovog cilja je nedostatak softvera za snimanje u mp3 formatu. Ovaj problem je riješen u saradnji sa zajednicom slobodnog i otvorenog softwera koja je napravila programsko rješenje **Audacity** (<https://www.audacityteam.org>). Upotrebom otvorenog i slobodnog softvera su se smanjili troškovi ovakvog programa i omogućeno je bilo kome ko želi da učestvuje da čita iz udobnosti svog doma. Dodatno su urađena uputstva za čitanje sa čijom je izradom pokušano obezbjeđivanje minimalnih standard za snimanje audio knjige. Uz ovo uputstvo urađeno je i kratko tehničko uputstvo upotrebe Audacity programa i instalacije dodataka koji su obezbjeđivali izvoz u mp3 formatu. Razlog što je odabran mp3 format umjesto DAISY formata je njegova jednostavnija izrada i što bi upute za izradu DAISY formata najvjerojatnije odbila većinu učesnika/ca na projektu da nikada ne započnu sa čitanjem. Najveći problem sa kojim se projekat susreo su autorska i srodna prava jer sam prvobitni Zakon o autorskim i srodnim pravima BiH nije predviđao tzv. *fair use* klauzulu koja bi omogućavala bilo kome da djela zaštićena autorskim pravima slobodno pretvara u pristupačne formate. Donošenjem novog zakona 2010. godine član 42 je predvidio slobodnu upotrebu za potrebe osoba sa invaliditetom

„*ako to nije učinjeno s namjerom ostvarivanja neizravne ili izravne ekonomske koristi.*“ (Službeni glasnik BiH 63/10). Ovime je uklonjen rizik da se učesnici/e u projektu navode na izvršenje nelegalne radnje, ali je uzrokovao i odgađanje aktivnog pokretanja projekta do 2010. godine. Unatoč ovoj pravnoj formulaciji zbog namjere da se ovi snimci učine javno dostupnim putem interneta bilo je potrebno napraviti rješenje kojim će ovi snimci biti dostupni samo slijepim i slabovidnim osobama. Zbog toga je rješenje pronađeno u angažovanju jednog inženjera koji će razviti jednostavnu web aplikaciju za upravljanje ovim materijalima, a jedan student računarstva koji je slijep je imenovan administratorom koji bi dodjeljivao pristup osobama koje su slijepe u saradnji sa udruženjima koja bi to potvrđivala. S obzirom da se radilo o projektu pristupačnosti naglasak je stavljen na kreiranje pristupačne web stranice koju su testirali članovi zajednice slijepih i slabovidnih te se na taj način pristupačnost i potvrdila. Ono što je bilo važno ostvariti je i deponovanje sigurnosnih kopija u Biblioteku za slijepe BiH. Javnom promocijom na fakultetima u Sarajevu, Istočnom Sarajevu i Banja Luci se privukla pažnja javnosti i studenti su počeli čitati. Međutim zbog nepotpunog razumijevanja vođenja zajednice ili neiskustva u aktivistički volonterskim projektima, te zanemarivanja sujete kod ljudi vezanih za foničnost njihovog glasa projekat nažalost nije uspio ostvariti potpuno svoje ciljeve. Ipak, projekat ostaje kao pokazatelj da kada bibliotekar izađe izvan zidova biblioteke, pa čak i tako reći postane deinstitucionaliziran može u saradnji sa zajednicom, apomedijacijskim procesom predaje projekta zajednici i kroz upotrebu slobodnog i otvorenog softvera ispuniti informacijske potrebe specifične podgrupe osoba sa invaliditetom kada to zvanične insitutucije nisu u stanju uraditi.

Projekat je trajao do 2014. godine kada se ugasio.

APOMEDIJACIJA U NEPROFITNOM SEKTORU: AFŽ ARHIV

Slika 3 Naslovna stranica www.afzarhiv.org

Primjer apomedijacije u kreiranju arhiva Antifašističkog fronta žena Jugoslavije (AFŽ) gdje je došlo do klasičnog oblika disintermedijacije pokazuje kako jedna institucija, koja je tradicionalni posrednik, poput Arhiva Bosne i Hercegovine ojačava svoju poziciju prepuštanjem neobrađene građe AFŽ-a zajednici ili mreži apomedijatora/ki kako bi se informacije što brže i što lakše diseminirale te, u skladu sa Lankesovim prvim načelom, omogućilo stvaranje novog znanja u korisničkoj zajednici. Dodatno tome omogućio se direktan (apomedijacijski) pristup informacijama koje omogućava umreženo digitalno učenje.

Projekat je nastao kao inicijativa udruženja „Crvena“ kako bi se „očuvali i obznanili historijski dokazi o radi i djelovanju Antifašističkog fronta žena Bosne i Hercegovine, učešću žena u Narodnooslobodilačkoj borbi i izgradnji socijalističke Jugoslavije.“ U saradnji sa dvoje bibliotekara/ki dvije članice projektnog tima su ušle u poduhvat ne samo digitaliziranja obimne građe zaostale za AFŽ-om, koji je postojao od 1942. do 1953. kada je došlo do njegovog ukidanja, nego i organiziranja uglavnom nesređene građe koju je Arhiv Bosne i Hercegovine

dao na korištenje. Bibliotekari/ke su imali nekoliko zadataka koje su trebali obaviti skupa u saradnji sa zajednicom koja je projekat i pokrenula. Ti zadaci su bili slijedeći:

1. Napraviti klasifikacijski sistem i grupisati građu u logične zbirke.
2. Pronaći softversko rješenje za organizaciju digitalne arhive.
3. Standardizirati proces digitalizacije građe i obučiti druge članice tima da to rade same.
4. Pripremiti i podići konačno rješenje za digitalnu arhivu.
5. Izvršiti obuku zajednice da sama sređuje, digitalizira i obrađuje građu.

Ovih pet zadataka se radilo sukcesivno. Dok je jedan bibliotekar/ka aktivno radilo na klasifikaciji i grupisanju građe u logične zbirke, drugi bibliotekar/ka se posvetio/la pronalasku softwareskog rješenja za upravljanje građom te utvrđivanje standarda digitalizacije. U ovom procesu se moralo voditi računa o standardima metapodatkovnog opisa kao i otvorenosti samog softwarea kako bi se iskoristila šira moć zajednice za održavanjem softwarea koji u sebi već ima ugrađene standarde potrebne za interoperabilnost i međunarodno standardizirani opis digitalizirane i izvorno digitalne građe pogotovo u kontekstu standarda i inicijativa kao što su Dublin Core i OAI/PMH. Zbog toga, a i zbog skraćivanja roka razvoja se zajednica odlučila koristiti softver slobodnog i otvorenog koda, jer bi to uveliko pojednostavilo proces izrade same digitalne arhive, a dodatno bi se oslonili na zajednicu koja ga kolaborativno razvija. Međutim, važno je naglasiti da ovaj tehnički proces, iako se čini suhoparnim, nije imao za cilj standardizaciju i nametanje profesionalnih standarda samo zbog činjenice da oni postoje, nego da se prvenstveno omogući jednoj ovakvoj korisničkoj zajednici povezivanje sa drugim sličnim korisničkim zajednicama. Drugi cilj je bio uključivanje šire zajednice u proces obrade i pohranjivanja građe. Sistem Omeka koji je odabran je omogućavao sve ove ciljeve i prvenstveno je davao slobodu kreiranja zajednice, ali i minimalnu rigidnost u kontekstu interoperabilnosti samih podataka i otvaranja mogućnosti njihovog uključivanja u veće projekte kao što je Europeana. Kroz ovaj proces se također stvarala zajednica u kojoj su bibliotekari viđeni kao članovi, a ne pružatelji usluga, jer su pružali značajan doprinos u npr. kako to Lucy Chambers (2016) kaže *prevođenju tehnologije (tech translation)* koji je podrazumijeva pojednostavljivanje i činjenje tehnologije privlačnijom „kroz usmjerenu upotrebu jezika koji se koristi kada se govori o njoj.“

U kontekstu organizacije AFŽ arhiva klasifikacijski sistem pa tako i same zbirke su napravljene po vrsti sadržaja. S obzirom da se radilo o nesređenoj građi nije bilo moguće organizirati ovaj fond po ISAD(G) sistemu, a sa druge strane ovaj sistem bi dodatno zakomplikovao apomedijacijski proces prenošenja znanja i „stajanja kraj korisnika“. Dodatno tome plan same

zajednice je bio da na jednom mjestu prikupi i ponudi na korištenje što više građe vezane za AFŽ koja je nastala na osnovu dosadašnjih istraživanja same građe i pokreta. To znači da su se zbirke proširile u kontekstu sadržaja. Na kraju se skupa sa zajednicom napravila sljedeća organizacija arhive:

1. Plakati i proglasi
2. Video materijali
3. Istraživački radovi
4. Umjetnički radovi
5. Periodika/časopisi
6. Audio
7. Knjige
8. Dokumenti iz arhiva
9. Fotografije

Ovakva organizacija arhive je omogućila uključivanje već kreiranog znanja zajednice na osnovu originalnih izvora, ali također i stvaranje novog znanja u ovoj korisničkoj zajednici. To je dovelo okupljanja članica zajednice koje su samostalnim (apomedijacijskim) uvidom u građu AFŽ-a kreirale izložbe, ali i publikaciju koja je pokušala rekontekstualizirati djelovanje ove organizacije iz različitih uglova.

Uzimajući u obzir Lankesove principe novog bibliotekarstva, ali i Shumakerove zaključke o uključenom bibliotekarstvu, ojačane iskustvom Michelle Reale u kontekstu visokoškolskih biblioteka ovaj deinstitutionalizirani projekat kojeg je pokrenula i vodi zajednica je u punom smislu riječi ostvario apomedijacijski proces potpomognut slobodnim i otvorenim softwareom koji je kako kaže Richard Crawford (2003) etička obaveza za biblioteke koje bi ga trebale „koristiti, razviti i podržavati.“

ZAKLJUČAK

Ovim radom se pokušalo prikazati da *novi bibliotekari* zapravo odustajući od koncepta neutralnosti su tek „*spremni i u stanju aktualizirati*“ svoja znanja i vještine (Hibert, 2015). U nizu svojih istraživanja kritičkog bibliotekarstva Hibert naglašava društveno odgovorne pozicije bibliotekara kroz problematiku odnosa političke korektnosti bibliotečkog aktivizma i aktivističkih (van)institucionalnih obilježja poziva. Slijedeći duh kritičkog bibliotekarstva kojim se propituje apolitičnost disciplinarnih i strukovnih granica (bibliotekarstva i informacijskih znanosti) Hibert se nerijetko fokusira na hakersku kulturu kao izvorište kolektivnih akcija koje ciljaju na transformaciju društvene stvarnosti. Upravo korištenjem slobodnog i otvorenog softvera koji je baziran na ishodištima hakerske etike, bivajući „*originalnim katalizatorom koji ujedinjuje hakere u političkim akcijama onda kada je zajednica ugrožena*“ (Coleman u Hibert, 2018), bibliotekar/ke apomedijatori mogu vratiti povjerenje u struku redefiniirajući svoju ulogu u javnoj domeni.³ Novi znanstveni društveno-tehnički termin *apomedijacija* (Machala, 2016) ne podrazumijeva samo mrežni i kolaborativni proces filtriranja informacija već i samu organizaciju usluga. Jedino na ovaj način, apomedijacijom, uključenim bibliotekarstvom i kreiranjem novog znanja u korisničkim zajednicama, ma gdje one bile, bibliotekarstvo može nanovo steći povjerenje zajednice obzirom da apomedijacijski pristup (stajanje pokraj) nadilazi tradicionalnu medijaciju pri pristupanju informaciji ili informacijskoj usluzi.

---

³ Javna domena nije neki rastegljivi ostatak koji preostane nakon što sve bude obuhvaćeno vlasničkim zakonom; javna domena je temelj kulture ili je to barem nekad bila. (Boyle, 2010)

LITERATURA

- Chambers, L. (23. 10 2016). *Tech Translation - Sliding Doors*. Dohvaćeno iz Tech to Human: http://techtohuman.com/tech_translation
- Dempsey, L. (2014). *Network Reshapes the Library: Lorcan Dempsey on Libraries, Services, and Networks*. Chicago: ALA editions.
- Engard, N. C. (2010). *Practical Open Source for Libraries*. Oxford: Chandos Publishing.
- Eysenbach, G. (2008). Credibility of Health Information and Digital Media: New Perspectives and Implications for Youth. U M. J. Metzger, & A. J. Flanigan (Ur.), *Digital Media, Youth, and Credibility* (str. 125-154). Cambridge, MA: MIT Press.
- Gorman, M. (2015). *Our Enduring Values Revisited: librarianship in an ever-changing world*. Chicago: ALA editions.
- Heriyanto, H. (2018). Exploring Case Study Method for Library and Information Science Research. *Lentera Pustaka: Jurnal Kajian Ilmu Perpustakaan, Informasi dan Kearsipan*, 101-107.
- Hibert, M. (2015). Kritička dekolonizacija knjižničarstva: poslije kraja održivosti. *Slobodan pristup informacijama: 15 okrugi stol*, str. 12-28.
- Hibert, M. (2018). *Digitalni odrast i postdigitalna dobra*. Zagreb: Multimedijalni institut; Institut za političku ekologiju.
- Johnson, M. (2009). *This Book is Overdue!: How Librarians and Cybrarians Can Save Us All*. New York, NY: HaperCollins Publishers.
- Kranich, N. (2005). Civic Partnerships: The Role of Libraries in Promoting Civic Engagement. *Resource Sharing & Information Networks*, 18(1-2), 89-103.
- Kranich, N. (2012). Libraries and Civic Engagement. *Rutgers University Community Repository*.
- Lankes, D. R. (2011). *The Atlas of New Librarianship*. Cambridge; London, MA: The MIT Press.
- Lankes, D. R. (2016). *The New Librarianship Field Guide*. Cambridge; London: MIT Press.
- Lessig, L. (2004). *Kod i drugi zakoni kiberprostora*. Zagreb: Multimedijalni institut.
- Lessig, L. (2008). *Remix: Making Art and Commerce Thrive in the Hybrid Economy*. London: Penguin Press HC.
- Machala, D. (2016). Uklopljeno knjižničarstvo: model knjižničarske djelatnosti novog vremena. *Knjižnica*, 113-133.

- Mangena, F. (n.d.). *Hunhu/Ubuntu in the Traditional Thought of Southern Africa*. Preuzeto 2020 iz Internet Encyclopedia of Philosophy.
- Martzoukou, K. (2016). *Konstantina Martzoukou: Libraries and Public Life: Retaining Old Values, Constructing New Practices*. Preuzeto 28. 6 2017 iz YouTube: <https://www.youtube.com/watch?v=b8OC4-DUjWk&t=6s>
- Matarazzo, J., & Pearlstein, T. (2009). "Scenario planning as preventative medicine: The case of the unexpected takeover". *Searcher*, 26–30.
- McCabe, R. B. (2001). *Civic librarianship : renewing the social mission of the public library*. Lanham, MD.: Scarecrow Press.
- Ming-Hung Lin, H.-C. C.-S. (2017). A Study of the Effects of Digital Learning on Learning Motivation and Learning Outcome. *EURASIA Journal of Mathematics Science and Technology Education*, 3553-3564.
- Palfrey, J. (2015). *Biblio TECH: Why Libraries Matter More Than Ever in the Age of Google*. New York: Basic Books.
- PSOTC BiH. (1. April 2010). Standing Operating Procedures SOP. Sarajevo.
- Pyati, A. (2009). Open Source Software and Libraries. U G. J. Leckie, & J. E. Buschman (Ur.), *Information Technology in Librarianship* (str. 205-220). Westport; London: Libraries Unlimited.
- Roghan, M., Chaban, N., Bain, J., & Stats, K. (2006). A Mediator on the World Stage?— How the EU's Commitment in Foreign Affairs is Portrayed by New Zealand and Australian Media. *European Law Journal*, 12(5), 680-706.
- Shumaker, D. (2012). *The embedded librarian : innovative strategies for taking knowledge where it's needed*. Medford, NJ: Information Today, Inc.
- Simon, N. (2. 03 2010). The Participatory Museum. Santa Cruz: Museum 2.0. Preuzeto 8. 10 2017 iz <http://www.participatorymuseum.org/read/>
- Smith, F. A. (2011). *Cybrarian Extraordinaire: Compelling Information Literacy Instruction*. Santa Barbara; Denver; Oxford: Libraries Unlimited.
- Stephens, M. (2015). Hyperlinked libraries. U S. Hirsh (Ur.), *Information services today : an introduction*. Lanham: Rowman & Littlefield.
- Stephens, M. (2016). *The Heart of Librarianship: Attentive, Positive, and Purposeful Change*. Chicago: ALA Editions.
- Vidović, D., Žuvela, A., & Mišković, D. (2015). *Radna bilježnica za društveno-kulturne centre*. Zagreb: Zaklada Kultura Nova.

William E. Flippin, J. (6. 4 2012). *Ubuntu: Applying African Philosophy in Building Community*. Dohvaćeno iz Huffpost: https://www.huffpost.com/entry/ubuntu-applying-african-p_b_1243904

Zakon o autorskim i srodnim pravima. (2010).